ERDÉLYI TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁK

LÁTOM A SZÉP EGET FÖLÖTTÜNK FÉMLENI

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ

Látom a szép eget fölöttünk fémleni

Erdélyi történelmi népballadák

Erdélyi Gondolat
Gyermekkönyvtár

Sorozatszerkesztő:
Beke Sándor

Látom a szép eget fölöttünk fémleni

Erdélyi történelmi népballadák

Válogatta, gondozta,
az előszót írta, szómagyarázattal ellátta
RÁDULY JÁNOS

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Székelyudvarhely 2012

AZ ERDÉLYI GONDOLAT
SZERKESZTŐBIZOTTSÁGA

BEKE SÁNDOR (igazgató)
BRAUCH MAGDA
CSEKE GÁBOR
CSEKE PÉTER
CSIRE GABRIELLA
FODOR SÁNDOR
GÁBOR DÉNES
JANCSIK PÁL
NAGY PÁL
P. BUZOGÁNY ÁRPÁD
PÉNTEK JÁNOS

© Ráduly János, 2012
© Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2012

A borító illusztrációját
Abonyi Mária
készítette

A borítót
Beke Sándor-Olivér
tervezte

ISBN 978-606-534-051-0

4

TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁINK

A *Virágim, virágim, drága szép virágim* című, régi népballadákat tartalmazó kiskönyvünk (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2010) bevezető soraiban utaltunk arra, hogy a balladaköltészet egyik szép elágazása a „történelmi, hősi vállalkozásokról stb. szóló *elbeszélő költemények*" (Ráduly, 2010. 6.). Egyik-másik kutató — a témáról beszélve — szegényes rétegnek minősítette az ide besorolható alkotásokat. Magunk átforgattunk jó néhány fontos gyűjteményt, s meglepetten tapasztaltuk/tapasztaljuk: a történelmi népballadák tisztes helyet foglalnak el népköltészetünk egészében.

Kis „gyűjteményünk" élére két olyan balladaváltozat került (*Szilágyi és Hagymási, Kinizsi Pál*), amelyeknek magva a 15. század (1400-as évek) második felében lezajlott eseményekhez kötődik.

Vargyas Lajos jegyezte meg a *Szilágyi és Hagymási* kapcsán, hogy „népi följegyzéseinél sokkal régebbi a történet maga." Utalt arra, hogy Mátyás király nagybátyja, Szilágyi Mihály „állítólag kétszer is volt török fogságban (…) Hagymási László pedig a birtokával szomszédos főúr volt" (Vargyas, 1976. 334.) Kinizsi Pál neve az 1479-es kenyérmezei viadallal vált Európa-szerte közismertté: a török feletti nagy győzelem megtermékenyítőleg hatott népköltészetünkre. A történelmi feljegyzések mellett mondák, népi elbeszélések, dalok keletkeztek. Közölt szövegünket a néphagyomány őrizte meg (Ráduly, 1997. 48-54).

Ma már köztudott, hogy *Szilágyi és Hagymási* történetének első irodalmi feldolgozása 1561-ből való (Szendrői Névtelen), a Kinizsi-témát pedig 1568-ban, illetőleg 1569-ben ketten is „megverselték": Nikolsburgi Névtelen, Temesvári István.

Vargyas megállapítja: „A népballada nemcsak rövidebben adja elő az eseményt, hanem teljesen más megfogalmazásban is." Itt most két sort idézünk, bizonyságképpen a kétféle megfogalmazás eltérő voltára:

Szendrői Névtelen: „Nem messze azért császár házától lám a tömlöc vala, /Kiben két vitéz és fő úrfiak bévettettek vala."

A népballada: „Már hét esztendeje, hogy mü fogván estünk / Császár tömlecébe — két gerezd szőlőért."

Feltűnhet a népi megfogalmazás ritmikai „mássága": az elsőben a sorok tizenhat, a másodikban tizenkét szótagúak.

A tatár-török világ „momentumait" őrzik a *Két rab testvér, Két rab nővér*, *A töröknek eladott leány* balladatípusok (3-6. sorszámúak). Igazi nagyballadák ezek, gazdag cselekménysorban beszélik el a történelmileg is igazolható „eseteket". Ezen túlmenően pedig általános emberi mondanivalót hordoznak: a szülőföldhöz való ragaszkodás példázaterejű megnyilatkozásaival szembesül a mai olvasó.

II. Rákóczi György 1657-es, szerencsétlenül végződő lengyelországi hadjáratának eseményei is visszhangra találtak a népköltészetben. „Tizennyolcezeren vagyunk nagy ínségben" — panaszolja a rabságba hurcolt magyar vitéz. Eme korból való a *Basa Pista* tragédiáját megéneklő szövegünk is, amelynek hőse „Lengyelországnak határán" csatázik meg a gyilkosokkal. Pontosan adatolható a *Rákóczi Sámuel*-ballada keletkezése: „II. Rákóczi László (kinek neve a balladában Sámuelre változott) II. Rákóczi György erdélyi fejedelem unokatestvére volt, 1662-ben vakmerő csellel vissza akarta foglalni a töröktől Nagyváradot. Kísérlete azonban nem sikerült, elfogták, bebörtönözték és kivégezték" (Faragó, 1965. 279).

Épp ezekben az években — pontosítva: 1658-ban — keletkezett a *Vitéz Kádár István* históriás ének is, amelynek egyes epizódjai a nép ajkára kerültek, dallamos szövegváltozataikat a későbbi gyűjtők megtalálták, rögzítették (Ráduly, 2009. 17-20.).

Külön szólunk a *Kerekes Izsák*-balladáról, amelynek szüzséje régi-régi motívumok újrafogalmazott részleteit őrizte meg, akárcsak a Szilágyi és Hagymási. Kutatóink joggal állapították meg, hogy a ballada „az elveszett hősi epika nagyon kevés kimutatható maradványainak egyike" (Demény István Pál, 1980. 5.).

Mikor történhetett az újrafogalmazás? Faragó József kutatásai szerint valamikor az 1700-as évek legelején, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának éveiben, „amikor Szeben helyőrsége gyakran megtámadta a környező falukat" (Faragó, 1965. 284.)

Kiadványunkban beiktattuk a *Rákóczi-nóta* című verset is, amelyet balladás kesergőnek, a hős elődök nagy megidézőjének tekintünk. Lám: „Tenger rajtunk a fegyver, / Mert a német rajtunk hever, / S igen ver." Szövegéről ilyen fölemelően nyilatkoztak a kutatók: „A XVIII. század derekán keletkezhetett, átfogó képet ad a magyar társadalom helyzetéről a szatmári árulást követő évtizedekben (…) Ismerte Csokonai és Kazinczi, ez volt Kölcsey és Petőfi Rákócziról szóló köl-

teményeinek ihletője is (…) Thaly Kálmán 20 változatát ismerte" (Dávid — Tordai, 1956. 303).

Nos, épp a változatok sokasága igazolja népi elterjedtségét, a drámai állapot pedig, amelyet megörökít, tökéletesen balladisztikus.

A 13-as számú szövegünk (*A madéfalvi veszedelem*) javarészt már katonaballada, amely viszont „Madéfalva felgyújtását" adja elő, tehát egy kisközösség elpusztításáról szól. Igazi történelmi ének.

A 14-18-as számú szövegeinket *Bujdosóballada* típuscímmel láttuk el, van köztük olyan, amely föltehetőleg a XVII. században keletkezett, és vannak újabbak is. Olyan alkotások ezek, amelyek javarészt a *történelmi események kiváltotta elbujdosás keserűségeit* éneklik meg. Bizonyos mértékben az úgynevezett siratóballadák rokonaival van dolgunk. Az „Utolszor borulok a hazai földre" állapotot a népköltészetből jól ismert „fogásokkal" ábrázolják.

A *Katonaballadák* típuscímű alkotások (19-23) „minden bizonnyal a XVIII. században, az állandó hadsereg megalakulása (1715) után keletkeztek" (Demény István Pál, 1980. 34.). Több olyan nyelvi formulát tartalmaznak, amelyek klasszikus értékű történelmi balladáink, históriás énekeink tartozékai voltak. Itt csak egyetlen példát: a *Vitéz Kádár István* szövegében fontos motívum a következő: „Kiontom véremet én szegény hazámért, / Ezenről meghalok kedves nemzetemért." A 22. szövegben ez a motívum így hangzik: „Éltemet áldozom a magyar hazámért, / Véremet kiontom a magyar nemzetért." Ugyanez a 23. szövegben: „Felkötöm a kardot apámért s anyámért, / Megforgatom én a szép magyar hazámért." Nos, épp ez a *nemzet*ben, *haza*ban való gondolkodás emeli a katonaballadákat epikus (elbeszélő) népköltészetünk szerves részeivé.

A 24-25. (egyben két utolsó) szöveg a *Világosi fegyverletétel* típuscímet kapta. Olosz Katalin foglalkozott vele behatóbban, külön tanulmányban taglalta kivételes értékeit. Idézi Pogány Pétert, aki ezt írta: „legnagyobb verseink közt illenék számon tartani nemzeti líránkban" (Olosz, 2003. 164.). Magam itt a „líránkban" szó mellé oda teszem a „történelmi ballada" vagy „történelmi ének" két kifejezést is. A második, a kibédi változat (25.) — amely a néphagyományban maradt fenn — tartalmazza a már emlegetett *nemzet*ben való gondolkodást, hangulati világa pedig egy tőről fakadt legszebb siratóballadáinkkal és katonaballadáinkkal. Tragikus hangnemű a befejező rész is: „Világos te,

honnan vetted a neved, / Átkozott legyen az egész életed." Az átokformula klasszikus balladáink egy részének megszokott zárómozzanata.

Meg kell említenünk — most már utólag — a *Váradi* című katonaballadát (20-as sz.), amely az 1849-es esztendő utáni eseményekről szól. Faragó Józsefet idézzük: „Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukása után, 1851–52-ben Váradi József a Székelyföldön szervezőmunkát végzett egy újabb felkelés előkészítésére. Az osztrák hatóságok elfogták, és 1853-ban Sepsiszentgyörgyön kivégezték." A szöveg utolsó versszaka így hangzik: „— Ti legények, ügyeljetek. / A németnek ne higgyetek. En ha hittem, veszem hasznát, / Viselem a gyalázatját." Teljesen nyilvánvaló az ének katonaballada jellege (Faragó, 1965. 311.).

Zárásképpen jelezni kívánjuk, hogy mostani anyagunk összeállításakor egyik-másik típuscímen módosítottunk, árnyaltunk, például a *Szilágyi és Hagymási* ballada esetében.

A két változatban ismeretes történet eddig két címmel, típuscímmel „futott": *Császár tömlöcéből szabadult úrfiak, Két magyar úrfiak.* Új típuscímünk: *Két rab vitéz.* Indokunk: a ballada frissen előkerült prózai változataiban (közölni fogjuk!) nem szerepel az *úrfi* szó, a *császár* helyett pedig az egyikben *szultán* fordul elő. Mindenikben közös viszont a fogságba esett *rab vitéz* megjelölés. Ezt tekintjük irányadónak.

Általánosítottuk a *Bujdosóballada*, illetőleg *Katonaballada* típuscímeket is. Az ide besorolt szövegeket eddig többféleképpen minősítették: vitézi ének, bujdosóének, rab-, katonaének, katonadal, búcsúzó ének, siratóének, katonaballada, katonabúcsú stb. Egyszerűsítésünkkel a könnyebb tájékozódást kívánjuk szolgálni. Típuscímet kapott a két utolsó, 24-25. szöveg: *Világosi fegyverletétel.* Lényegre tapintó megnevezés.

A balladák közlési módjáról: a szövegeket sorszámoztuk, a balladacímet a zárójeles típuscím követi, néhol elmaradt. Az epikumok végén feltüntettük a helységet (szék, megye), ahol a gyűjtők rájuk találtak. Ezt a forrásanyag megjelölése követi, itt oldalszámot vagy kötetbeli sorszámot adtunk. Végül a gyűjtő (közlő) neve szerepel. Aki többre kíváncsi, megtalálja őket a felhasznált gyűjtemények jegyzetanyagaiban.

Munkánkhoz *Irodalom* és *Szómagyarázat* című fejezetet csatoltunk.

Ráduly János

1

Szilágyi és Hagymási

(Két rab vitéz)

— Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom!
Már hét esztendeje, hogy mü fogván estünk
Császár tömlöcébe, két gerezd szöllőért.
Azután nem láttuk a napnak járását,
Hódnak, csillagoknak változó forgását.
Ezt ajtón hallgatta császár szép leánya,
Szóval így felmondja császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult úrfiak:
Felfogadjátok-é, ha innen kiviszlek,
Hogy Magyarországba ingemet bévisztek?
Arra szóra mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Bizon felfogadjuk, császár szép leánya!
Azonnal elmene császár szép leánya az atyja házába:
A kezéhez vevé tömlöcnek kócsait,
A zsebébe tevé kevés aranyait,
Sietve elmene, s megnyitá az ajtót,
Megindulának ők onnan elsietve.
Mikor mentek volna, vissza-visszanéze
császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak:
Ím, hol jön, ím hol jön az atyám tábora,
Jaj! Ha már elérnek, tüktököt levágnak,
s ingem visszavisznek.
— Ne félj semmit, ne félj, császár szép leánya,
Münköt se vágnak le, ha kard el nem törik,
Téged se visznek el, ha az isten segít!
Azon megérkezett a kegyetlen tábor.
— Pajtásom, pajtásom, láss a küsasszonyhoz,
ne hagyjam magunkat.
Elérte a tábor, harcba mene vélle,
Egy elmenetibe gyalogösvényt vágott,

Visszajövetibe szekérutat csapott.
A nagy táborból csak élve egyet hagyott,
Aki menne haza s a hírt mondaná meg.
Mikor az eltelék, hogy elindulának,
Így mondja, így mondja Hagymási László ezt:
— Pajtásom, pajtásom, próbáljuk meg egymást,
Hogy melyiké legyen császár szép leánya?
Ekkor megszólala császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak!
Érettem de soha ne vagdalkozzatok,
Hanem térdre állok s vegyétek fejemet!
Azonnal azt mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom,
Én neked bocsátom császár szép leányát,
Mert van nekem otthon jegyesem, gyűrűsöm,
Hittel elkötözött hütes feleségem!
Erre a szóra aztán császár szép leánya
Hagymási Lászlónak ottan elmarada,
Nagy Szilágyi Miklós haza elindula,
Hagymási László is küsasszonyt elvivé.

(Hármasfalu, Székelyszentistván. Marosszék. Szabó 2009, 26. sz. Faluvégi Albert gyűjtése)

2

Kinizsi Pál

Kinizsi Pál hajdanában mónárlegény a Dunán,
Duna mellett kis patakon malmok ottan zakatol.

Magyar Balázs hadsergével éccer éppen arra ment,
Kinizsiék malmok előtt pihent meg a regement.

Ki se mondta a lány szólta: — Hej te legény, hozz vizet,
Mert a lányom szomjazott meg, majd az apja megfizet.

Ki se mondta a lány szólta, Kinizsi Pál odaállt,
Tenyerén a nagy malomkő, s malomkövön a pohár.

Elrémültek a huszárok, de még jobban a vezér:
— Ez már bizon Palkó öcsém, hej, de szörnyű sokat ér!

Palkó bizon, kardot, csákót, alád egy szép paripát,
Szép élet a huszárélet, nem tart itthon az apád.

Azt felelte Kinizsi Pál:
— Nagyuram, ezt nem tehetem, öregek a szüleim,
s gondoznom kell.

A regement tovább ment. A vezér egyenesen felment a királyhoz, s jelentette, milyen kemény vitéz él a Duna mellett. A király álruhába őtözött, s aztán elment megkeresni Kinizsi Pált.

Bément, s Kinizsi tisztelettel fogadta, mint vándort. Megparancsolta, hogy egy jó vacsorát csináljanak. Jó vacsorát csináltak, ettek, éccer azt mondta a király:

— Ez jó vacsora vala, még a bor is megillenék rája.

— Lészen az is nagyuram — mondta Kinizsi.

Lement a pincébe, a hordónak két dongáját megfogta, s maga előtt felvitte a szobába. Tőtött először a vándornak két pohárral. Azt mondta a vándor, tőtsön magának is. Kinizsi megfogta a hordó két dongáját, s abból itta a bort. Ekkor a király hítta katonának, annak is azt felelte:

— Öregek a szüleim, s gondoznom kell.

A király benyúlt a zsebibe, az erszényt kivette, s egy marék pénzt nyomott Palkó kezibe.

S ekkor elment a királynak katonának. Két nagy kardot csináltatott, s úgy ment a háborúba. Halomra vágta a törököt, ahová vágott, mind elhullott. Török holttestekből asztalt rakott, s délebédet azon tartott. Mikor délebédjit bevégezte, két törököt vett a két kezibe, égyet a fogába, s úgy járta a toborzót, hogy a főd is ropogott.

(Hármasfalu, Csókfalva. Marosszék. Ráduly 1997, 48-54. old. Ráduly J. gyűjtése)

3

Bíró János, Bíró Kata

(Két rab testvér)

Elfogának két szép rabot:
Egyik szép rab Bíró János,
Másik szép rab Bíró Kata,
Másik szép rab Bíró Kata.

Nézz te vissza, éldes húgom,
Nem jönnek-e az törökök?
Nem jönnek-e az törökök,
Az törökök s az tatárok?

Nem jönnek-e az törökök,
Nem jönnek-e az tatárok?
Engem itten összevágnak,
Téged innet visszavisznek.

Bújj bé, húgom, vízmosásba,
Ott könyörögj az Istennek,
Ott könyörögj az Istennek,
S két karomnak győzedelmet.

S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet,
S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet —

Őt megsegíté az Isten,
S csak egy maradt hírmondani.
Őt megsegíté az Isten,
S csak egy maradt hírmondani.

— Bújj ki, húgom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé,
Bújj ki, húgom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé —

Mikor mennek vala atyja kapujánál,
Szóval így felele. — Menj bé, édes húgom,

Menj bé, húgom, menj bé az atyánk házához,
Kérj el szállást nékünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett.

— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Adjon szállást nékünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett.

Most jövünk Törökországbul,
Egy bátyámmal vagyok,
Jó bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták.

— Menj ki, kódus, menj ki, mer én a kódusnak,
Mer én a kódusnak bűzit nem állhatom! —

Avval csak kiszalad a szegény rab leány,
Udvaron találá az ő édesapját.

— Gazduram, gazduram, nagyságos gazduram,
Adjon szállást nékünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az istállóba.

Most jövünk Törökországbul,
Egy bátyámmal vagyok,
Egy bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták.

— Meglehet, meglehet, te szegén rab leán,
Meglehet, meglehet, te szegén rab leán.

— Húgom, édes húgom, most már reám hallgass:
Első kakasszókor én lebetegedem,

Első kakasszókor én lebetegedem,
Másod-kakasszókor egy mirigyem szökik,

Másod-kakasszókor egy mirigyem szökik,
Harmad-kakasszókor világból kimúlok.

— Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szívem bátyám!
Mi ugyan béjártunk az Törökországot,

Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az édesanyánktól.

Szóval így felele: „Menj ki, kódus, menj ki,
Mert én a kódusnak bűzit nem állhatom!” —

Ezt ajtón hallgassa nagyobb asztalinas,
Mondá asszonyának: — Nagyságos asszonyom,

Egyik kódus meghótt, másik úgy sirassa,
Egyik kódus meghótt, másik úgy sirassa:
„Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szívem bátyám!
Mi ugyan béjártuk az Törökországot,
Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az édesanyánktól.

Szóval így felele: „Menj ki, kódus, menj ki,
Mer én a kódusnak bűzit nem állhatom!” —

Akkor csak szalad a nagyságos asszon,
Az ajtót megnyitta, szóval így felele:

— Hogyha tudtam vóna, hogy fiam s lányom vagy,
Nemhogy ajtó mellé szállást n’ adtam vóna,

Hanem kebelembe bezártalak vóna! —
S avval megölelé, s szörnyű halált hala.

(Csíkmadaras, Csíkszék. Faragó 1998, 54 a sz. Bodon P. — Bartók B. gyűjtése)

4

Bíró Anna, Bíró Éva

(Két rab nővér)

A törökök s a tatárok
Két szép leányt elrablának:
Az egyik lányt, Bíró Annát,
A másikat, Bíró Évát.

Bíró Annát s Bíró Évát
A törökök elrabolták.
Kezeiket összekötték,
S a falunkból elkísérték.

A leányok azért sírtak:
Indulni kell a nagy útnak.
A szüleik azt siratták:
Többet őket nem láthatják.

Verd meg, Isten, azt a pogányt,
Mért viszi el a székely lányt
A szülőknek bánatára,
S a török mulatságára!

Erdélyország belsejébe
Kilenc kis vár van építve,
Kilenc várba kilenc ispán
A töröknek a rabláncán.

(Csíkrákos, Csíkszék. Faragó 1998, 53. sz. Kallós Z. gyűjtése)

5

Fogarasi István

(A töröknek eladott leány)

Ablakba könyököl Fogarasi István,
Mellette könyököl az ő testvérhúga.
— Hallottad-e hírit, édes testvérhúgom:
Elköteleztelek be Törökországba,
Nagy török császárnak, jegybéli mátkának.

— Nem hallottam hírit, édes testvérbátyám!
Adjon Isten nekem inkább víg vacsorát.
Víg vacsora utána könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimúlást —

Meghallgatá Isten az ő kévánságát:
Ada Isten neki egy jó víg vacsorát,
Víg vacsora után könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimúlást.

Eljöve, eljöve a nagy török császár,
Kérdezi: — Hol vagyon gyűrűsöm, jegyösöm?
— Virágos kertiben virágokat plántál —
Odamene, oda a nagy török császár,
Hát a virágok is mind elhervadoztak,
Az ő szeretője pedig sehol sincsen.

Visszajöve, vissza a nagy török császár,
Kérdezi: — Hol vagyon gyűrűsöm, jegyösöm?
— Leányok házában magát öltözteti —
Odamene, oda a nagy török császár,
Hát a leányok is mind gyászba öltöztek,
S az ő szeretője nyújtópadon fekszik.

— Add ide, add ide, Fogarasi sógor,
Add ide énnékem gyűrűsöm, jegyösöm!
Csináltatok neki márványkő koporsót,
Be is behúzatom földig bakacsinnal,

Meg is megveretem aranyfejű szeggel,
Meg is gyászoltatom hatvan katonával.

— Nem adom, nem adom, te nagy török császár,
Csináltatok én is márvánkő koporsót,
Be is behúzatom földig bakacsinnal,
(Meg is megveretem aranyfejű szeggel,)
Meg is gyászoltatom hatvan katonával,
Hadd nyugodjék itten apjával, anyjával,
Apjával, anyjával szülötte földiben.

(Székelyföld. Faragó 1998, 21 a sz. Kriza J. hagyatéka)

6

Szép Kalára

(A töröknek eladott leány)

— Anyám, édesanyám, mi dolog ez rajtam,
Hogy az aranygyűrű forog az ujjamba,
Két szép fehér galamb szállott a vállamra?

— Lányom, édes lányom, eladtalak téged
Török országába, úrfiak számára.

— Anyám, édesanyám, minek adott oda,
Inkább adott volna maga falujába,
Maga országába, egy pulykapásztornak.

— Inasom, inasom, menj fel a toronyba,
Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!

Inasom, inasom, mit láttál, inasom?
— Bizony, kisasszonykám, nem láttam én semmit.

— Inasom, inasom, most másodszor mondom:
Menj fel a toronyba, nézz széjjel, nézz széjjel,
Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!

Inasom, inasom, mit láttál, inasom?
— Bizony, kisasszonykám, nem láttam én semmit.

— Inasom, inasom, most harmadszor mondom:
Menj fel a toronyba, nézz széjjel, nézz széjjel,
Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!

Inasom, inasom, mit láttál, inasom?
— Bizony, kisasszonykám, most láttam én hármat:

Egyet feketébe, másikat fehérbe,
Harmadikat pedig rózsaszín selyembe.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— A kiskertbe mene, piros rózsát szedni,
Abból neked, fiam, szép bokrétát kötni.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— A boltba elmene pántlikát méretni.
Oda is elmene, de meg nem találá.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— Mit tűröm-tagadom, mert meg kell vallanom:
Az ebédlő házban a terítőn vagyon.

Oda is elmene, de ott megtalálá,
Ölelé, csókolá, jajszóval siratá.

— Csináltatsz-e néki valamely koporsót?
— Bizony csináltatok tiszta rézkoporsót.

— Leszegezed-e azt valamely vasszeggel?
— Bizony leszegezem tiszta aranyszeggel.

— Csináltatsz-e néki valamely fütülfát?
— Bizony csináltatok tiszta rézfütülfát.

— Elkíséred-e azt valamely kapuig?
— Bizony elkísérem az örökös házig.

(Magyargyerőmonostor, Kalotaszeg. Olosz — Almási 1969, 12 (II). sz. Szerzők gyűjtése)

7

Tatár rabságban levő erdélyiek dala

Menj el, édes szolgám, tekintsd meg szép hazám.
Akarja tatár kán, csak hozz választ hozzám.

Mondd meg szép Erdélynek, búba borult népnek,
Fő-fő vármegyéknek, a székely községnek!

Ha kérdik: mint vagyunk? Mondd meg: rabok vagyunk,
Térdig vasban járunk és csak sarcoltatunk.

Kezeink bilincsben, tömlöc fenekében
Vagyunk nagy ínségben — tatárok kezében.

Megsarcoltam volna húszezer tallérban,
De a pogány tatár csak meg sem hallotta.

Idegen országra hordoz szerte-széjjel,
Sűrűszámú pénzen ád török kezében…

Tizennyolcezeren vagyunk nagy ínségben
Tatárok kezében, szörnyű ínségekben.

Nyolcszázat hajtottak a Vörös-tengerre,
Mint ártatlanokat a veszedelemre.

Kérjük szép Rákóczit, mint kedves urunkat:
Szánja meg gyermekünk, özvegy feleségünk…

Tatár udvarában, hideg cellájában,
Sötét kamarában tartnak nagy rabságban.

Elváltozott színünk, elhervadott orcánk,
Beesett két szemünk, mint az írott képnek.

(Faragó 1965, 270-271. old. Közölte Thaly K. 1864-ben)

8

Basa Pista

(Fejedelem katonája)

Megölték a Basa Pistát,
Fejedelem katonáját.
Út szélén holtan találták
Lengyelországnak határán.

Lengyelországnak határán,
Rákóczinak bujdosásán,
Basa Pistát ott megfogták,
Az életét kioltották.

Ékes aranyos dolmányán
Végigömlött piros vére.
— Jaj istenem, jaj szűz Márja,
Mért is jöttem bujdosásra?

Életemet feláldoztam,
Vezérem megoltalmaztam.
Hazám határán megálltam,
Gyilkosokkal megcsatáztam.

Fehér Julis hazavárja
Minden este vacsorára.
— Ne várd, Julis, ne várd, Julis…

(Diósad, Szilágy megye. Faragó 1965, 268-269. old. Lajtha L. gyűjtése)

9

Vitéz Kádár István

Szérnyű nagy romlásra készül Pannónia,
Kinek mint tengernek megáradó hobja.
Sok búnak, bánatnak környülvette árja,
Mert a vitézeknek esett ma egy héjja.

Fölemeli Kádár szemeit az égre,
Mondván: Uram Jézus, jöjj segítségemre!
Nosza, jó katonák, harcoljunk két kézre!
Mert nem látok embert jőni segítségre.

A zászlótartónak felszóval kiáltja:
Vidd el fiam, vidd el a zászlót más útra,
Hogy el ne vesszen mi urunk kevés hadja.
Mert Magyarországért meghalok én még ma.

Kiontom véremet én szegény hazámért,
Ezenről meghalok kedves nemzetemért.
Nem szánok érette bizony ontani vért,
Mert én a Krisztustól veszek jutalmat, bért.

(Csíkjenőfalva, Csíkszék. Ráduly 2009, 13-14. old. Bartók B. gyűjtése)

10

Rákóczi Sámuel

(Váradi basa vendégsége)

Püspök városába hogy bementem vala
Nem sokadmagammal, csak századmagammal,

A váradi basa vendégségbe híva.
Egy cseppet sem késtem, azonnak elmentem.

Mikoron bementem a város kapuján,
Mikoron bementem a város kapuján,

Egyfelől a basa fogá jobb kezemet,
Másfelől a pogány kötözi testemet.

— Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök,
Mi dolog, vitézek, hogy engem kötöztök?

Talán azt tudjátok, hogy én rab nem vagyok?
Hej, ha azt tudnátok: térdig vasban jártok!

Megüték a dobot a piac közepén,
Megfújják a sípot a torony tetején:

— Urak sallangósa, Rákóczi Sámuel,
Úri méltóságod szolgaságra vál el!

Urak sallangósa, Rákóczi Sámuel,
Kényén tartott tested térdig vasban hever!

Ha a tenger vize mind tenta volna is,
Valamennyi fűszál mind penna volna is,

Mégsem írhatná le kínjai sokságát,
Melyekkel emésztik szegényt, ő nagyságát!

(Faragó 1965, 278-279. old. Palóczi Horváth Ádám gyűjtése)

11

Kerekes Izsák

(Háznépe védelmében elesett hős)

Hallottad-e hírét a híres Szebennek,
A híres Szebennek s a híres Mohának,
A Mohában lakó Kerekes Péternek,
S Kerekes Izsáknak, ő felnőtt fiának?
Ez egyszer ittasan ment az istállóba,
Ott is lefeküvék a lovak jászlába.

Egyszer csak kimene az ő édesapja
A tornácba, s lenéz onnan a határra.
Hát bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg.
Nem tudják, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondolják: a szebeni rácok.

Ekkor csak lemene Izsák édesapja
A lovak jászlához, s ilyen szókkal mondja:
— Kelj fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák,
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg.
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg.
Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.
Ekkor megfordula az első álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.

Másodszor kimene az ő édesanyja,
S ilyen szókkal költi igen hamarjába:
— Kel fel, fiam, kelj fel, jó Kerekes Izsák,
Mert bizony jődögél nagy fekete sereg,
Úgy látszik messzünnen, mint a sötét felleg,
Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.
Ekkor megfordula második álmából,
De mégsem kele fel a lovak jászlából.

Harmadszor kimene szép gyönyörű mátka
A tornácba, s mindjárt lenéz a határra.
Hát jő az ellenség igen hamarjába.
És leszalada ő a lovak jászlához,
És így kezd beszélni a kedves urához:
— Kelj fel, szívem, kelj fel, itt van az ellenség!
Nem tudjuk, miféle: kuruc-e vagy labanc,
De mégis gondoljuk: a szebeni rácok.

És ekkor felugrék jó Kerekes Izsák,
Igen hamarjába a lovát kihozák.

Felköté a kardját mindjárt oldalára,
S felfordula szépen jó barna lovára.
És visszatekinte s ilyen szókkal szóla:
— Kiontatom vérem apámért, anyámért,
Megöletem magam szép gyűrűs mátkámért,
Meghalok én még ma az én nemzetemért.

E szók után lovát sarkantyúba kapja,
S az ellenség felé nagy bátran ugratja.
Hát jönnek a rácok, ő meg előttük van,
Kardemelve vágtat igen iszonyúan.
— Add meg magad, add meg, jó Kerekes Izsák!
A rácok előre neki azt kiáltják.
— Látjuk, hogy vitéz vagy, de csak egyedül vagy,
A reménység téged mindjárást itt hagy,
Akármint mesterkedj, a mi kezünkben vagy!

— Mit adok rajtatok, ha egyedül vagyok!
Kard nem jár meg engem, akármint vágjatok!
Mond Kerekes Izsák s vagdal jobbra-balra,
Hullatja a rácot a kardja egymásra.
Egy elémentében gyalogösvényt vága,
És visszajöttében szekérutat nyita.
De ekkor megbotlék a lovának lába,
Ő meg a lováról a földre borula.

Jó Kerekes Izsák így járt a lovával,
A rácok pediglen karddal és dárdával
Vágják, ölik őtet s mindaddig göbödik,
Amíg egyet sem rúg s nem is vergelődik,
Így pusztították el Kerekes Izsákot,
Aki a kardjával levága sok rácot.

(Székelyföld. Faragó 1965, 282-284. old. Kriza J. II. =MNGy. III. 2. sz.)

12

Rákóczi-nóta

Jaj, régi szép magyar nép,
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod,
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a sasnak körme között
Fonnyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép,
Mikor lész már ép?
Megromlottál, mint cserép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

Jaj, Rákóczi, Bercsényi,
Magyarok híres vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Vitéz vezéri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?
Az ellenség mindenfelől
Őket emészti,
Űzi, kergeti,
Búval epeszti,
Közinkbe sem ereszti.
Jaj, hát szegény nemzetünket
Mikép mellyeszti.

Jaj, országunk, jószágunk,
De főképpen mi magunk

Mint nyavalygunk.
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas
Nemzet van rajtunk,
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk,
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

Országunknak, magunknak,
Jaj minden maradékinknak!
Mindazoknak,
Kik e földön nagy ínségben
Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszolkodnak,
Árvák zokognak:
Magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak.
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak.
Bánatjok nem apadnak,
Mert hazánkbul az ínségek
El nem távoznak.

Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever,
S igen ver.
Mutogatja magát mintegy
Híres gavallér,
Nemzetünket hajtó pallér
Nem szán, mint hóhér,

Akit ér.
Addig veri, meddig neki
Mindent nem ígér,
Látod, mely kövér,
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
Alig vagyon országunkban
Miatta kenyér.

Nézz reánk, úr, a mennyből!
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtől.
Ki a híres magyaroknak
Véréből épül.
Ne hagyd ily dühös ínségtől,
Rút ellenségtől,
Némettől
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az irigyektül,
Ily dölyfös néptül,
Kínzó eszköztül,
Megfosztatni nevétül,
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétül!

(Dávid — Tordai I-II. 1956. 116. sz. Az „Erdélyi Énekeskönyvből való legrégibb szöveg.")

13

A madéfalvi veszedelem

(Madéfalva 1764)

Madéfalva szülőhazám,
Ott szült engem édesanyám.
Mikor felnőttem én nagyra,
Besoroztak katonának.

Nem akartam fegyvert fogni,
Osztrák katonája lenni.
Körülvettek egy éjszaka,
Felgyújtottak éjfél-tájba.

Kegyetlen volt a tábornok,
Aki adta a parancsot:
— Madéfalvát felgyújtani,
Benne lakót elégetni!

Odaveszett négy gyermekem
És a kedves feleségem.
Nekem jutott a bujdosás,
Moldovában való lakás…

(Ditró, Gyergyószék. Faragó 1965, 297. old. Közölte Oszkóné Liszkay Magda. Részlet)

14

Fordulj, kedves lovam

(Bujdosóballada)

— Fordulj, kedves lovam, Lengyelország felé,
Úgyse jövök többet most már visszafelé.
Szegény hazámat már többé nem láthatom,
Nincsen olyan bánat, mint az én bánatom.

Tele van a szemem keserű könnyekkel,
Alig-alig bírok hánykódó szívemmel.
Amit érzek, úgy fáj, hogy ki sem mondhatom,
Nincs, aki engemet megvigasztalhasson.

Indulok s megállok, búcsúzom örökre,
Utolszor borulok a hazai földre.
Utolszor csókolom, holtig siratgatom,
Nincsen olyan bánat, mint az én bánatom.

(Lövéte, Udvarhelyszék. Faragó 1998, 57 c sz. Ortutay II. 270)

15

Bukovina, mit vétettem

(Bujdosóballada)

— Bukovina, mit vétettem,
Hogy én benned nem élhettem?
Mások élnek nagy kegyesen,
S én bujdosom keservesen.

Sír a szemem mind a kettő,
Foly a könnyem, mint az esső.
Sír a szemem, foly a könnyem,
Mert igazán fáj a szüvem.

Édes hazám, Andrásfalva,
Látlak-e meg még valaha?
Látom füstid, de csak elig,
Hogy az égen feketéllik.

Én Istenem, mi az oka,
Ki se mehetek az útra.
Ha kimegyek a kapuba,
Vigyázkodom ide s tova,
Mint a madár a fogóba.

Elbujdosnám, nincsen kivel,
Kenyerem sincsen, hogy mivel.
Kérnék kőcsön, de nem kapok,
Mert tudják, hogy szegén vagyok.

Búsulok es, bánkódom es,
Rajtam elfér, ha sírok es.
Fáj a szívem a hazámétt
S az én sok jó barátométt.

(Déva, Hunyad megye. Faragó 1998, 57 b sz. Kolumbán S. gyűjtése)

16

Most jöttem Erdélyből

(Bujdosóballada)

Most jöttem Erdélyből, Erdélyországból —
Lovastól nyergestől, egy nyargalt szolgástól.
Szolgámnak a neve: Hányd-el-vesd-el Gyurka,
Magamnak a neve: bujdosó katona.

Most jötten Erdélyből, Erdélyországból,
Még sincs maradásom — köztetek lakásom…
Szegény árva fejem nincs hová hajtanom.

Elment az én uram a török táborra —
Meggyászolom őtet fekete bársonyba.
Délig feketébe — délután veresbe,
Veres pantalóba — sárga cipellőbe…

(Dávid — Tordai 1956. 37. sz. Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményéből)

17

Ideje bujdosásimnak

(Bujdosóballada)

— Ideje bujdosásimnak,
Eljött már utazásimnak,
Sok okai vadnak annak,
Az én elbujdosásimnak.

Ződ az útnak a két szélje,
De bánatos a közepe.
Masérodzom búval benne,
Masérodzom búval benne.

A két lábam masérodzik,
A két szemem búsalkodik.

A két lábam masérodzik,
A két szemem búsalkodik.

Fejem felett egy nagy felhő,
De nem abbul hull az esső.
A két szemem sűrű felhő,
Mind onnét csurog az esső.

Idehaza a legénynek
Nincsen becsűje szegénynek.
Mert itthon inkább kedveznek
Az idegen jövevénynek.

Ha a tengeren túl menyek,
Ott es jó hírt-nevet szerzek.
Ha a tengeren túl menyek,
Ott es jó hírt-nevet szerzek.

De itthon nem fogják tudni:
Szegény fejem él-e, hal-e,
Szegény fejem él-e, hal-e,
Az életbe módja van-e?

Isten veled, jó pajtásim,
Barátim s felekezetim.
Akik velem jót tettetek,
Isten fizesse meg nektek!

Akik velem jót tettetek,
Isten fizesse meg nektek,
Hosszabítsa meg éltetek,
Hogy őtet dicsérhessétek!

Angyalidat, én Istenem,
Küldjed, vezéreljen engem,
Hogy őrijzen s oltalmajzon,
Ahol nem ismérnek engem.

Áldás a Szentháromságnak,
Isten fia szent anyjának,
Ki angyalt küld kalauznak
Az igaz úton járóknak.

(Gyergyóújfalu, Gyergyószék, Faragó 1998, 57 d sz. Bartók B. gyűjtése)

18

Dancsuj Dávid

(Bujdosóballada)

Bodok felett vagyon egy kis sűrű berek,
Szegény Dancsuj Dávid a között kesereg.

— Nem jó, Dávid, nem jó sírni, keseregni,
Ha meglát valaki, hova tudsz ellenni? —

Az a fekete föld ketté hasadhatna,
Szegény Dancsuj Dávid belé borúhatna.

De a fekete föld ketté nem hasadhat,
Szegény Dancsuj Dávid belé nem borúhat.

— Adjon Isten annak ezernyi ezer jót,
Ki az én bölcsőmet megrendítette vót.

Köszönöm apámnak s az édesanyámnak,
Mert jó fiat nevelt bolygó katonának,
(Bolygó katonának), az ország rabjának.

Mennyi égen csillag, íródeák volna,
Mennyi réten fűszál, mind pennaszár vóna,

Mennyi erdőlapi, mind papiros vóna,
Veres tenger hobja mind tentalé vóna:

Az én sok bánatim mégse férne rea,
(Az én sok bánatim) mégse férne rea.

(Székelyföld. Faragó 1998, 57 e sz. Kriza J. hagyatéka)

19

A katona

(Katonaballada)

Üzend meg, üzend meg József császárunknak,
Hogy hogy vagyon dolga vén katonájának,
Szénája, abrakja panaszos lovának.

Meguntam, meguntam németet szolgálni,
Még a mundérját is nem akarom látni,
Sótalan kenyerét könnyemmel áztatni.

Anyám, édesanyám, jó nevelő dajkám,
Ki kilenc hónapig méhedben hordoztál,
Tizedik hónapban a világra hoztál.

Tudom, édesanyám, hogy te sok kínt láttál,
Amikor engemet e világra hoztál,
S rengő bölcsőm mellett gyakran megvirradtál!

Mikor fürösztöttél gyenge meleg vízbe,
Fürösztöttél volna forró lobogóba!

Mikor takargattál gyenge ruháidba,
Takartál volna be forró parázsába,
S temettél volna el a földnek gyomrába!

(Székelyföld. Faragó 1965, 301. old. Kriza J. II. = MNGy. III. 34-5.)

20

Váradi

(Katonaballada)

Háromszék be van kerítve,
Váradit kerítik benne.
Ha Váradit megfoghatnák,
Hóhérok kezébe adnák.

Háromszéken kiadaték,
Felvidéken befogaték.

Három zsandár az ajtóba
Leste, hogy karéjba fogja.
— Ne fogj engemet karéjba,
Elsétálok úrfi-módra!

Váradinak szép körhaja,
Gesztenyeszín kondor haja
Fel van a vállára csapva.
Azért van az oda csapva,
Hogy a kötél ne súrolja.

Váradinak szép körhaja,
Meszes gödör a sírhalma.
— Gyere, Váradi, bújj rea!

— Ti legények, ügyeljetek,
A németnek ne higgyetek.
Én ha hittem, veszem hasznát,
Viselem a gyalázatját!

(Torja-Karatna, Háromszék. Faragó 1965. 309. old. Kriza II. = MNGy. III. 96.)

21

Már feljött az a nap

(Katonaballada)

Már feljött az a nap, hogy el kell indulni,
Hazámtól s házamtól messzire távozni,
Öreg szüleimtől sírva elbúcsúzni.

Látom, édes bátyám, hogy mint sír a szíved,
Hogy el kell indulni nekem már mellőled.
Hanem a gazdaságra vigyázz búd mellett,
Kisebb testvéremet hűségesen neveld.

Harsog a trombita, indulni kell erre,
Ökröm szarva helyett két fegyverem töltve,
Ekém szarva helyett kard villog kezembe.

Ne sírj, édesanyám, míg előtted járok,
Mert hisz majd sirathatsz, ha tölled megválok.

Ki tudja, hol lészen nekem meghalásom:
Erdőn-e vagy mezőn, vagy a hideg szellőn?
Beteg fogok lenni, ki fog megsiratni,
Meg találok halni, ki fog eltemetni?

Tengernek nagy martja: koporsóm óldala,
Tengernek mélysége: koporsóm feneke,
Tenger sűrű habja lesz a szemfedelem,
A tengeri halak lesznek sírásóim,
Az égi madarak lesznek siratóim.

(Berekeresztúr, Marosszék. Szabó 2009, 27. sz. Kis Lajos gyűjtése)

22

Áldja meg az Isten

(Katonaballada)

Áldja meg az Isten azt az édesanyát,
Aki katonának neveli a fiát!

Húsz évig neveli világ pompájára,
Húsz éves korába öltözteti gyászba —

Szólnak ott az ágyúk, csattognak a kardok —
Lelkem, édesanyám, most mindjárt meghalok.

Hogyha a nagy Isten rajtunk nem könyörül,
A vitézek közül még egy sem menekül.

— Nohát pajtás, ássál sírt én kardhegyemmel,
Takard bé szememet az én zsebkendőmmel.

— Ások pajtás, ások sírt én kardhegyemmel,
Bétakarom szemed az én zsebkendőmmel.

— Nohát pajtás, írd meg szomorú halálom —
Hol történt halálom idegen országon.

Ki levelem kapja, jajszóval olvassa,
Én édes anyámnak bánatját újítja.

Kedves édesapám, tehozzád fordulok,
Katona létemre utoljára szólok:

Éltemet áldozom az magyar hazámért,
Véremet kiontom az magyar nemzetért.

Ne félj, Magyarország, Isten vigyáz reád.
Ellenség kezibe nem adja határát.

(Vacsárcsi, Csíkszék. Csanádi — Vargyas, 1954, 94. sz. Bartók B. gyűjtése)

23

Látom a szép eget

(Katonaballada)

Látom a szép eget fölöttünk fémleni,
Békesség csillagát rajtunk lengedezni.

Talán vérmezőben háromszínű zászló —
A seregek ura legyen oltalmazóm.

Nem szánom véremet ontani hazámér,
Mégis fáj a lelkem az én otthonomér.

A bús harangok es néma hangon szólnak,
Mikor indulni kell szegény katonának.

Sír az egyik szemem, sírjon a másik es —
Sírjon mind a kettő, mint a záporesső:

Mer még a fecske es, ahol nevelkedik,
Búsan énekel, ha indulni kelletik.

Felkötöm a kardot apámért s anyámért,
Megforgatom én a szép magyar hazámért…

(Tekerőpatak, Csíkszék. Csanádi — Vargyas 1954, 95. sz. Bartók B. gyűjtése)

24

Világosi hír. 1849. aug. 13.

(Világosi fegyverletétel)

Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Mért sír egyik szemed jobban, mint a más?
És orcádon mért látni nagy bánatot,
Mintha elment volna a te világod?

Sírok, pajtás, sírni fogok örökre,
Míg élni hágy a jó Isten kegyelme.
Világosról hozom e nagy bánatot,
Hol hazámnak egy új sírja ásatott.

A magyarnak nincs többé már hazája,
Elbujdosott ő már a nagy világba.
A temetés roppant volt és nagyszerű.
Százezernél több volt ott a kesergő.

Mi, kik híven harcolánk a hazáért,
S készek is meghalni az igaz ügyért,
Fegyverünket letettük a muszkának,
Engedtünk a gaz Görgei szavának.

A nap éppen akkor alkonyodott,
És az egész sík magyar föld vérszín volt,
Mintha sírt volna az Isten maga is,
Hogy nem marad a földön egy magyar is.

És te, jóságos Isten, ezt elnézted!
Szép hazánkat eltemetni engedted,
Egy oly sírba, honnan nincs feltámadás,
Te is, pajtás, magadnak egy olyat áss!

(Marosvásárhely, Teleki — Bolyai Könyvtár. Marosszék. Olosz 2003, 166-167. old. Szerző ismeretlen)

25

Honnan jössz te oly leverten?

(Világosi fegyverletétel)

— Honnan jössz te oly leverten, bús pajtás?
Egyik szemed mér sír jobban, mint a más?
— Sírok, sírok, sírni fogok örökre,
Mert elhagyott az Úr Isten kegyelme.

Világostól hozom e nagy bánatot,
Nemzetünknek ott egy mély sír ásatott.
Világos te, honnan vetted a neved,
Átkozott legyen az egész életed.

(Kibéd, Marosszék. Ráduly 2003, 145. old. Ráduly J. gyűjtése)

Szómagyarázat

Jegyzékünk a fontosabb tájnyelvi szavak magyarázatát adja, mellőztük például az elbeszélő múltú igealakok nagyrészének „leltárba" szedését. Ezek könnyen értelmezhetők: elmene, tevé, megnyitá, megszólala, elmarada stb.

abbul: abból
asztalinas: étkezésnél segítő inas
bakacsin: fekete vászon, posztó
becsűje: becsülete
bizon: bizony
borúhatna: borulhatna
busalkodik: búslakodik
bűz: szag
cipellő: cipő
éccaka: éjszaka
éccer: egyszer
éldes: édes
elig: alig
elkötözött: elkötelezett
elm, elmet: erő, képesség
erdőlapi: erdőnyi falevél
es: is
esméretlen: ismeretlen
ezenről: ezúttal v. most rögtön
felszóval: erőteljes hangon
füstjid: füstöd
fütülfa: fejfa
göbödik: döfölik, szúrkálják
hadja: hada
hágy: hagy
hánykodó: hánykolódó
héjja: (itt) híja
hítta: hívta
hobja: habja
hód: hold (égitest)
ifi: ifjú, fiatal
ingem: engem
ismérnek: ismernek
kényén: kényelemben
kévánság: kívánság
ki se mondta a lány szólta: régi, archaikus megfogalmazás, ma már értelmezhetetlen.
kócs: kulcs
kódus: koldus
kondor (haj): göndör
könyvem: könnyem
környülvette: körülvette
közinkbe: közénk
lész, lészen: lesz
maradékink: maradékaink
masérodzom: masirozom
meghótt: meghalt
megnyitta: megnyitotta
megrendítette (bölcsőt): megringatta
mellyeszti: zsarolja, pusztítja
mindjárást: mindjárt, rögvest
mirigyem szökik: mérges daganat
mundér: (itt) német katonaruha
muszka: (itt) orosz katona
mü: mi

münköt: minket
n'adtam vóna: ne adtam volna
oltalmajzom: oltalmazom
orca: arc
őrijzem: őrizzem
összekötték: összekötötték
penne: írótoll
rác, rácok: (itt) szerb katonák
regement: regiment, ezred
sallangósa (uraknak): dísze, a java
sarcoltatunk: 1. kínoznak, gyötörnek 2. váltságdíj
sokságát: sokaságát
szérnyű: szörnyű
szülötte földiben: szülőföldjén
tallér: pénzfajta (XVI-XIX. század)
tenta, tentalé: tinta
tü: ti
tüktököt: titeket
utolszor: utoljára
vadnak: vannak
vagyon: (itt) van
vala: volt
visszajövetibe: visszajövetelekor

Irodalom

CSANÁDI Imre — VARGYAS Lajos

1954 *Röpülj, páva, röpülj.* Magyar népballadák és balladás dalok. A bevezető, a válogatás és a jegyzetek (a szerzők) közös munkája. Budapest.

DÁVID Gyula — TORDAI Zádor

1956 *A kuruckor költészete.* I-II. Összeállította (a két szerző), az előszót Tordai Zádor írta. Bukarest.

DEMÉNY István Pál

1980 *Kerekes Izsák balladája.* Összehasonlító-tipológiai tanulmány. Bukarest.

FARAGÓ József

1965 *Jávorfa-muzsika.* Népballadák. Válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta. Bukarest.

1998 *Őszékely népballadák.* Összesítő válogatás (a szerző) gondozásában, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel. Bukarest — Kolozsvár.

OLOSZ Katalin — Almási István

1969 *Magyargyerőmonostori népköltészet.* A szöveggyűjtemény Olosz Katalin, a dallamgyűjtemény Almási István munkája. Bukarest.

2003 *Víz mentére elindultam.* Tudománytörténeti, népismereti írások. Marosvásárhely.

PÁLÓCZI Horváth Ádám

1953 *Ötödfélszáz énekek.* Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből. Budapest.

RÁDULY János

1997 *Kinizsi Pál alakja a verses népi epikában.* In: *Vetettem gyöngyöt.* Népköltészeti tanulmányok. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

2003 *Fekete szőnyeg a sátor.* Néprajzi tanulmányok, közlések. Marosvásárhely.

2009 *Vitéz Kádár István.* Históriás ének. A kiadást gondozta, az utószót írta. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

2010 *Virágim, virágim, drága szép virágim.* Székely népballadák. I. Válogatta, gondozta, az előszót írta, szómagyarázattal ellátta. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely.

SZABÓ Sámuel
2009 *Erdélyi néphagyományok.* 1863–1884. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Budapest — Marosvásárhely.
THALY Kálmán
1864 *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok.* Pest.
VARGYAS Lajos
1976 *A magyar népballada és Európa.* I-II. Budapest.

TARTALOM

Történelmi népballadáink (Ráduly János) ***5***

1. Szilágyi és Hagymási ***9***
2. Kinizsi Pál ***10***
3. Bíró János, Bíró Kata ***12***
4. Bíró Anna, Bíró Éva ***15***
5. Fogarasi István ***16***
6. Szép Kalára ***17***
7. Tatár rabságban levő erdélyiek dala ***19***
8. Basa Pista ***20***
9. Vitéz Kádár István ***21***
10. Rákóczi Sámuel ***21***
11. Kerekes Izsák ***22***
12. Rákóczi-nóta ***25***
13. A madéfalvi veszedelem ***27***
14. Fordulj, kedves lovam ***28***
15. Bukovina, mit vétettem ***29***
16. Most jöttem Erdélyből ***30***
17. Ideje bujdosásimnak ***30***
18. Dancsuj Dávid ***32***
19. A katona ***33***
20. Váradi ***33***
21. Már feljött az a nap ***34***
22. Áldja meg az Isten ***35***
23. Látom a szép eget ***36***
24. Világosi hír. 1849. aug. 13. ***37***
25. Honnan jössz te oly leverten? ***38***

Szómagyarázat ***39***

ERDÉLYI GONDOLAT KÖNYVKIADÓ
A könyv szerkesztője: BEKE SÁNDOR
Nyomdai előkészítés: Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
A szerkesztőség postacíme:
535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87
Telefon/fax: 00–40–266–212703
E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu

ISBN 978-606-534-051-0

www.erdelyigondolat.ro

Készült az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó Nyomdájában,
Székelyudvarhelyen
Felelős vezető Beke Sándor igazgató